

РОЗДІЛ

1 ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

УДК 377.031

Дороніна О. В.

ORCID 0000-0003-3470-4172

Аспірант Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди,
викладач кафедри англійської мови
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(Харків, Україна) E-mail: olya2310x@gmail.com

ФЕНОМЕН ТРЕТЬОГО ВІКУ: ТЕРМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Стаття має на меті дослідити тенезу поняття третього віку як феномену ХХ сторіччя та визначити важливість активного способу життя людей третього віку та його форми. У процесі написання статті використано такі загальнонаукові методи дослідження, як аналіз, узагальнення та ілюстративний метод. **Наукова новизна** роботи полягає у встановленні передумов до появи концепції третього віку та складанні портрету людини третього віку.

У сучасному світі питання, пов'язані з демографічними процесами, є глобальними та не втрачають своєї актуальності. Люди похилого, або третього, віку є зростаючою демографічною групою. В умовах сьогодення, з'являється потреба в їхній адаптації до швидкоплинних потреб суспільства для того, щоб вони залишалися його активними учасниками. Визначається, що старіння є не тільки біологічним, а й соціальним процесом.

Поява такої категорії як третій вік та була зумовлена критичним підходом до поділу віку за хронологічним критерієм та існуючих теорій відчуження людей похилого віку від суспільного життя. Автор вікової періодизації наголошує, що суб'єктивна оцінка свого віку є вирішальним чинником у активному старінні та зберіганні громадянської активності. Він вважає третій вік найважливішим періодом суб'єктивного віку.

Визначаються існуючі проблеми, з якими можуть зіткнутися люди перед та після виходу на пенсію. На прикладі австралійської організації СОТА, виділяються ключові моменти у всебічній підтримці людей похилого віку. Основоположені програми ООН та її спеціалізованих установ по відношенню до людей похилого віку наголошують на важливості включення питань старіння до національних програм розвитку країн. Акцентовано увагу на те, що університети третього віку є основною формою освіти

людей третього віку та сприяють стимулюванню їх активності, суспільній інтеграції та поліпшенню якості життя.

У результаті проведеного дослідження зроблено **висновок**, що люди третього віку можуть сприяти покращенню стандартів життя в країні, принести користь державі на багатьох рівнях у подальшій перспективі, та приймати безпосередню участь у боротьбі з дискримінацією за віковою ознакою в усіх її формах.

Ключові слова: третій вік, люди третього віку, вікова періодизація, активне старіння.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасному світі питання, пов'язані з демографічними процесами, є глобальними та не втрачають своєї актуальності. У порівнянні з минулим століттям, можна стверджувати, що світове населення не тільки росте, а й стрімко старіє. За прогнозами ООН, до 2050 року населення світу становитиме майже 10 мільярдів людей, а вік кожної шостої людини буде перевищувати 65 років [7, 16]. Такі зміни мають своє відображення в змінах у суспільстві: люди похилого, або третього, віку стають зростаючою демографічною групою. Із збільшенням кількості людей похилого віку з'являється потреба в їхній адаптації до швидкоплинних потреб суспільства шляхом освіти для того, щоб вони залишалися його активними учасниками. Останні дослідження доводять, що у третьому віці є можливості для реалізації особистості. Для досягнення цієї мети треба мати розуміння не тільки про поняття людей похилого віку або людей третього віку, а й про функції формальних та неформальних установ у допомозі даній соціальній групі.

Стаття має на меті дослідити поняття третього віку як феномену ХХ сторіччя та визначити важливість активного способу життя людей третього віку та його форми. **Завданнями** статті визначено:

- дослідження генези поняття третього віку;
- узагальнення образу людини третього віку;
- обґрунтування важливості продовження людьми третього віку активного способу життя;
- дослідження досвіду Австралії у підтримці людей третього віку як соціальної групи.

Під час дослідження були використані **методи** узагальнення, аналізу, а також ілюстративний метод.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У дослідженні спираємося на праці українських та зарубіжних дослідників: Б. Ньюгартен, П. Ласлетт (вікова періодизація); Е. Каммінг, В. Хенрі (роль людей похилого віку у суспільстві); В. Лемон, В. Бенгстон, Д. Пітерсон (адаптація до процесів старіння); П. Веллас (генеза Університетів третього віку); Н. Чаграк (модель освітнього середовища людей похилого віку).

Виклад основного матеріалу. У загальному розумінні, вік – це період розвитку людини, який характеризується певними особливостями її фізичного та особистісного становлення; це етап життєвого шляху людини, який розкриває зміни, набуття досвіду та навичок. Старіння – біологічний процес, однак, оцінки та характеристики цього процесу є результатом соціального формування, адже старіння представляє своєрідний соціальний період.

Довгий час увага приділялася саме зміні чисельності людей похилого віку в цілому, то з середини ХХ сторіччя вченими почали досліджуватися питання трансформації усередині групи, що зумовило виділення нових вікових груп.

Психолог Берніс Ньюгартен виділила такі два етапи старіння як молодший похилий вік (55–75 років) та старший похилий вік (старше 75 років) [6]. У своїх подальших роботах Ньюгартен запропонувала критичний підхід до поділу віку за хронологічним критерієм у процесі оцінки досвіду, закликаючи дослідників розглядати вік зважаючи на культурні універсалиї.

У 1989 році англійський історик Пітер Ласлетт, який пропагував освіту, зокрема для людей старшого віку, запропонував концепцію вікової періодизації.

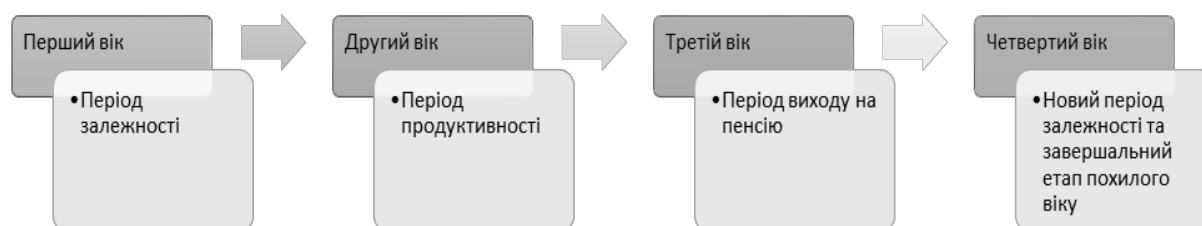

Рис. 1. Вікова періодизація Пітера Ласлетта (1989)

Пітер Ласлетт розподіляє життя на перший, другий, третій та четвертий вік. Під першим віком він розуміє період залежності від оточуючих, процес формування особистості та підготовку до ролі дорослого. Це вік від народження до закінчення отримання освіти.

Другий вік – період продуктивності. У цій віковій категорії у людини є робота, адже вона бере участь у активному робочому житті, прибуток; створюється сім'я та подружні відносини, у людини з'являються діти та майно.

Третій вік – це період виходу на пенсію. Ласлетт називає цей період вершиною, розквітом життя. Хоча люди цієї вікової групи не беруть участь у активній роботі, вони отримують свободу (середовище та час) задовольняти свої особисті потреби та займатися улюбленими справами через скорочення або припинення домашніх та сімейних обов'язків.

Четвертий вік це новий період залежності та завершальний етап похилого віку, де немає надії жити звичним життям перед смертю [4].

Ласлетт виокремлює саме третій вік як період особистого задоволення, і наголошує, що цей вік є найважливішим періодом суб'єктивного віку (вік, у якому відчуває себе сама людина). У цей період люди можуть відчувати себе молодше/старіше за свій хронологічний вік (вік, що визначається загальною кількістю прожитих років) і ця оцінка є вирішальним чинником у їх активному старінні та зберіганні громадянської активності [4, 193].

На думку Ласлетта, третій вік не можна визначати як хронологічний, адже він є найважливішим періодом суб'єктивного віку та різниться від одного суспільства до іншого, від однієї людини до іншої. Третій вік відноситься до періоду, під час якого люди насолоджуються більш довгим виходом на пенсію через подальшу очікувану тривалість життя та ще мають високий рівень доходів. Разом із тим, Ласлетт заявляє, що після закінчення другого віку, із виходом на пенсію, багато людей стають лінивими. Автор зазначає, що у похилих третього віку все ще більше соціальної відповідальності, ніж у молоді [4, 153].

Таким чином, можемо узагальнити образ людини третього віку: це люди похилого віку, які залишили сферу своєї професійної діяльності та вийшли на пенсію; мають високий рівень освіти та відносно високий рівень матеріального добробуту, що зумовлено отриманням прибутку у вигляді пенсії та накопичених матеріальних цінностей впродовж життя. Багато з них хотіли б залишатися активними членами суспільства та продовжувати працювати після виходу на пенсію. З'являється багато вільного часу для продовження підтримки достойного рівня життя в цілому. Образ людини третього віку не відповідає існуючим уявленням про літніх людей: вони активні та енергійні. Негативні стереотипи про старіння та літніх людей сприяють дискримінації за віковою ознакою у робочій сфері – через це людям передпенсійного та пенсійного віку складно знайти роботу, що порушує звичний устрій життя.

Ще 1961 році у своїй праці «Growing old: The process of disengagement» соціологи Елейн Каммінг та Вільям Хенрі виклали суперечливу «Теорію відчуження» про людей похилого віку та їх роль у суспільстві. Вони стверджували, що старіння є неминучим процесом відчуження, що призводить до зменшення взаємодії між людиною, що старіє, та іншими в соціальній системі, до якої вона належить. У теорії вони вказували на те, що соціальний відхід є природньою реакцією на очікування смерті. Каммінг та Хенрі визнавали, що існують люди, які не бажають миритися з перспективою відчуження та називали їх такими, що йдуть всупереч «нормальному» перебігу речей [3]. Теорія була піддана критиці не тільки всередині академічної спільноти, а й широкою громадськістю.

У свою чергу, у «Теорії активності» 1972 року її автори Брюс Лемон, Верн Бенгстон та Джеймс Пітерсон привернули увагу до того, що активність та участь у різних видах діяльності є важливими чинниками під час адаптації до процесів старіння, адже вони дозволяють проявити себе по-новому та отримати задоволення від життя. Підтримка високого рівня активності може сприяти заміненню втрачених ролей у суспільстві та підвищенню самооцінки, що, у свою чергу, буде підтримувати рівень задоволення життям. Автори теорії класифікували види діяльності на формальний, неформальний і самостійний та висунули гіпотезу, що усі три види можуть будуть пов'язані із задоволенням рівнем життя, але виділили, що саме неформальний сприятиме цьому у найбільшій мірі через більшу ввічливість надання сторонньої допомоги [5].

Теорія активності та інші концепції успішного старіння стали основою для програм ООН та її спеціалізованих установ по відношенню до людей похилого віку. У Мадридському міжнародному плані дій з питань старіння ООН були викладені його пріоритетні напрями, серед яких:

- участь людей похилого віку у розвитку суспільства: надання доступу до знань, освіти та професійної підготовки, а також до системи соціальних послуг;
- ліквідування усіх форм дискримінації у суспільстві, включаючи дискримінацію за віком;
- забезпечення професійної підготовки осіб, що займаються доглядом за людьми похилого віку;
- сприяння безперервному навчанню та пристосування системи освіти до демографічних, соціальних та економічних умов, що змінюються.

У Мадридському плані наголошується, що уряди несуть відповідальність за виконання цих рекомендацій, а включення питань старіння до національних програм розвитку є надважливим у рамках виконання плану [8].

Багато людей третього віку залишають активну працю із накопиченими за професійне життя знаннями та досвідом, які немає куди втілити у подальшому житті. Це призводить до свого роду зупинки та перешкоди до розкриття потенціалу, передачі досвіду та вкладу в життя суспільства, а також ізоляції. Люди третього віку можуть бути сприятливі покращенню стандартів життя в країні, бути потужним чинником у боротьбі з дискримінацією за віковою ознакою, яка заборонена у багатьох розвинених країнах на законодавчому рівні. Підтримка з боку держави, профільних організацій та громадських установ забезпечила б захист правових потреб на інтересів людей третього віку.

Австралійська рада з питань старіння COTA (Council on the Ageing), яка була створена у 1956 році, є некомерційною організацією з розробки соціальної політики, представництва та захисту австралійців похилого віку (50+), і веде діяльність у кожному штаті та території країни. За даними організації, вона представляє інтереси більш ніж 500 тисяч літніх австралійців. Вона наголошує, що старіння у Австралії – час можливостей, перспектив та впливу.

Політичні установки COTA засновуються на усуненні вікової дискримінації в усіх її формах та сприянні у користуванні правами повноцінного громадянства австралійцями похилого віку.

Рада формує свої найближчі ключові національні пріоритетні напрями наступним чином:

– реформа щодо догляду за людьми похилого віку та розвиток реформованої системи, у тому числі: реалізація поточних реформ, покращення рекомендацій та поліпшення показників якості догляду за людьми похилого віку;

– розробка адекватної, стійкої та справедливої системи пенсійних доходів (передпенсійні заходи) та підвищення показників зайнятості людей, старіших за 50 років, підвищення їх фінансової грамотності та консультивання;

– реформа охорони здоров'я, що включає: боротьба з віковою дискримінацією у сфері охорони здоров'я, турбота про психічне здоров'я людей похилого віку, підвищення готовності у самостійному наданні першої медичної допомоги [2].

На підтримку теорії активності, моделі успішного старіння та появи такого феномену як люди третього віку, у 1980-х роках в Австралії та інших країнах світу почали з'являтися Університети Третього Віку (УЗА). Метою цього руху є навчання, створення освітніх програм та культурних заходів для людей похилого віку.

На сьогоднішній день університети третього віку – одна з найефективніших форм освіти людей третього віку. Основні завдання Університетів третього віку – поліпшення якості життя людей похилого віку, стимулювання їх всебічної активності та суспільна інтеграція. Важливість освіти людей похилого віку полягає не тільки у здобутті нових знань та можливостях комунікації, розвитку і самовираженні, а також у зниженні психологічної та соціальної залежності від інших. Для вироблення моделі освітнього середовища людей третього віку важливо підібрати оптимальні організаційні, наукові, кадрові і методичні ресурси з метою забезпечення ефективного та якісного навчання осіб цієї вікової категорії [1, 432].

Висновки. Третій вік вважається багатьма «золотим віком» дорослого життя. Загалом його можна охарактеризувати як проміжок часу між виходом на пенсію та початком вікового зниження розумової та фізичної діяльності. Після виходу на пенсію люди третього віку активні та енергійні. Залучення людей третього віку, які перебувають у задовільному фізичному і психічному стані та мають цінний професійний досвід, до активності та передачі свого досвіду дозволить їм залишатися активними учасниками суспільного життя, а правова підтримка та надання робочих місць зможе принести користь державі на багатьох рівнях у подальшій перспективі. Відзначимо, що освіта людей третього віку є успішним механізмом адаптації до нового етапу життя і передумовою для самореалізації особистості та можливого продовження трудової діяльності.

References

1. Чаграк Н. І. Модель освітнього середовища людей похилого віку в контексті безперервної освіти. *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору*, 2013. Дод. 1 до вип. 31, Том VI (48). С. 425-436. URL <http://194.44.152.155/elib/local/2348.pdf>.
Chahrak, N. I. (2013). Model osvitnoho seredovyscha liudei pohyloho viku v konteksti bezpererвної osvity [The model of older adults' educational environment]. *Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehratsiyi do yevropeys'koho osvitynoho prostoru – Higher education of Ukraine in the context of integration into the European educational space*, Ap.1 Issue 31, T. VI (48), 425-436. Retrieved from <http://194.44.152.155/elib/local/2348.pdf>.
2. COTA For older Australians. Retrieved from: <https://www.cota.org.ua>.
3. Cumming E. Henry W. (1961). *Growing Old: The Process of Disengagement*. Basic Books, New York. 293 pp.
4. Laslett P. (1989). *A Fresh Map of Life: The Emergence of the Third Age*. Weidenfeld and Nicolson, London. 213 p.

5. Lemon B. Bengtson V. Petersen J. (1972). An exploration of the activity theory of aging: Activity types and life expectation among in-movers to a retirement community. *Journal of Gerontology*, Vol. 27 (4), P. 511-523.
6. Neugarten B. (1974). Age Groups in American Society and the Rise of the Young-Old. *The Annals of the American Academy of Political Social Science*, Vol. 415, P. 187-198.
7. United Nations Department of Economic and Social Affairs (2019). World Population Prospects 2019: Highlights. Retrieved from: https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2019_Highlights.pdf
8. United Nations. Madrid International Plan of Action on Ageing. / Report of the Second World Assembly on Ageing. Madrid. 8–12 April 2002. New York, NY: United Nations, 2002. Pp. 1-42.

Doronina O.

ORCID 0000-0003-3470-4172

PhD student, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,
lecturer, V. N. Karazin Kharkiv National University
(Kharkiv, Ukraine) E-mail: olya2310x@gmail.com

THIRD AGE PHENOMENON: TERMINOLOGICAL ASPECTS

The article **aims** at studying the genesis of the third age concept as a XX century phenomenon and defining the importance of active lifestyle for third-age people and its forms. General research **methods** used in the process of writing include analysis, generalization and illustrative methods. The **scientific novelty** of the results is in setting forth the preconditions for the emergence of third age and giving a profile of a third-age person.

In today's world, issues related to demographical processes are global and extremely relevant. The elderly, or third-age people, are a growing demographic group. Under present-day conditions, there is a need in their adaptation to changing social processes for keeping up with their active citizenship and life satisfaction. Ageing is examined not only as a biological, but also a social process.

The emergence of third age as a category was due to the critical approach to the age assessment by chronological criteria and existing theories of disengagement of the elderly from social life. The author of the age periodization argues that the subjective assessment of one's age is a key factor in active ageing. He considers third age the most important period of the subjective age (how individuals experience themselves as younger or older than their chronological age).

Problems that people may face before and after the retirement are defined. On the example of the Australian organization COTA, which represents older Australians, key points in supporting the elderly are noted. Fundamental United Nations development programs claim the importance of tackling ageing issues by including them into all countries' development programs. It was stressed the universities of third age serve as the main form of education for the third-age people and help to stimulate their activity, improve their quality of life and contribute to their social integration.

As a result of the study, it was **concluded** that third-age people can contribute to the improvement of living standards of the country, benefit the state in the future and take direct active part in combating age discrimination in all its forms.

Keywords: third age, third-age people, age periodization, active ageing.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Л. С. Калашиник